

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-2.01>

YDK 783

Muzyka religijna w Lublinie przed I wojną światową w świetle "Kuriera Lubelskiego"

Lata zaborów to szczególnie trudny i burzliwy okres w historii państwa polskiego. Pomimo wielu nieudanych prób odzyskania niepodległości, duch narodu nie gasł, a Polacy podejmowali liczne działania, by tożsamość narodowa została podtrzymana. Podczas długiego okresu niewoli ogromne znaczenie odgrywała szeroko rozumiana kultura. Szczególnie mocno rozwijała się ona w Lublinie, który jak pisze Regina Gerlecka, "od dawna uchodził za jedno z najmuzykalniejszych miast w Królestwie Polskim, a tę opinię potwierdzał szybko odradzający się po powstaniu styczniowym ruch muzyczny" [2, s. 260].

Lublin posiada długą i bogatą historię wykonawstwa muzyki religijnej, sięgającą co najmniej XVI wieku. We wspomnianym czasie powstała konfraternia muzyków, działająca przy nieistniejącym obecnie kościele św. Michała Archanioła. Należał do niej m.in. trębacz Jan Kwiatkowski, uświetniający swoją grą najważniejsze święta w lubelskich kościołach. Kapela przez lata prowadziła ożywioną działalność, z czasem jednak upadła. Odrodzenie konfraterni nastąpiło dopiero w 1781 roku, kiedy jej nowy statut zatwierdził król Stanisław August Poniatowski [1, s. 148]. Kapela działała do 1818 roku, po czym została reaktywowana przy Katedrze Lubelskiej i w 1898 roku przyłączona do Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego [4, s. 9].

Mimo licznych represji ze strony władz zaborczych, szczególnie po klęsce powstania styczniowego, życie muzyczne miasta rozwijało się, dzięki ogromnemu zaangażowaniu rodzimych artystów. Dopiero w wyniku ożywienia politycznego w zaborze rosyjskim, które wywołała rewolucja w latach 1905-1907, Lublinianie uzyskali większą możliwość zakładania stowarzyszeń i organizacji wydarzeń kulturalnych. Nie oznaczało to jednak końca restrykcji. Cenzura carska i intensywne rusyfikacja miały ogromny wpływ na życie kulturalne miasta, co było szczególnie widoczne w literaturze, muzyce i prasie [3, s. 84-85].

W prasie lubelskiej z lat 1900-1914 często umieszczano informacje na temat organizowanych koncertów i przedstawień teatralnych. Najobszerniej na ten temat wypowiadał się "Kurier Lubelski". Zamieszczano w nim nie tylko krótkie wzmianki prasowe, informujące o nadchodzących wydarzeniach, ale również programy koncertów, biogramy wykonawców i relacje pokoncertowe zawierające

merytoryczną krytykę. Dzięki takim informacjom możliwe jest wyciągnięcie wniosków na temat najczęściej wykonywanego w Lublinie repertuaru muzycznego.

Wielokrotnie reaktywowany "Kurier" stał się w II poł. XIX wieku jedyną gazetą w Polsce wydawaną na prowincji [1, s. 184-186]. Przez lata zmieniała się nazwa czasopisma – początkowo był to "Kurier Lubelski", kolejno "Kurier" (po reaktywacji w 1906 r.), a ostatecznie "Codzienny Kurier Lubelski" (w latach 1913-1914) – ale niezmienna była jego charakterystyka. Czasopismo było dość postępowe, utrzymane w rewolucyjnym tonie i nie bało się poruszać tematu cenzury. "Kurier" skupiał wokół siebie radykalną inteligencję, a jego postępowy charakter często wywoływał ostre reakcje władz. Liczne kary pieniężne i areszty nie zniechęciły jednak redaktorów do dalszej działalności, a na temat samych restrykcji często zamieszczano wzmianki w prasie. Czasopismo patronowało licznym inicjatywom społecznym i kulturalnym, stąd właśnie w nim najczęściej umieszczane były wzmianki i relacje na temat wydarzeń kulturalnych – przedstawień teatralnych i operowych, koncertów oraz wieczornic, organizowanych m.in. przez Lubelskie Towarzystwo Muzyczne i Towarzystwo Muzyczne "Harmonia" [20, s. 3].

W porównaniu do informacji na temat pozostałych wydarzeń muzycznych, wzmianki dotyczące muzyki religijnej były odnotowywane niezwykle rzadko. Liczne są doniesienia i relacje na temat przedstawień teatralnych, operowych i operetek, jednak te dotyczące muzyki religijnej należą do mniejszości. Brakuje również relacji prasowych na temat działalności zespołów parafialnych i kapel amatorskich wykonujących muzykę religijną. Po włączeniu kapeli kolegiackiej do Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego również brakuje informacji na temat działalności samego zespołu. Zastanawiająca jest przyczyna tak małej ilości zapisów dotyczących muzyki religijnej. Mogło to wynikać zarówno z cenzury carskiej, która w dziełach religijnych, szczególnie polskich kompozytorów, mogła odnajdywać elementy scalające naród, jak i z większego zainteresowania publiczności przedstawieniami teatralnymi i operowymi, o czym świadczą codzienne doniesienia na ten temat w "Kurierze".

Mimo nielicznych wzmianek w prasie dotyczących muzyki religijnej, można stwierdzić, że pojawiała się ona zarówno na koncertach o jednorodnym charakterze, gdzie wykonywano praktycznie wyłącznie utwory religijne, jak i w postaci pojedynczych pieśni i arii na różnorodnych koncertach organizowanych przez lubelskie towarzystwa.

Do najważniejszych koncertów muzyki religijnej w Lublinie należały "Wielkie koncerty religijne" organizowane przez Lubelskie Towarzystwo Muzyczne. W wyniku kwerendy odnotowano dwa tego typu koncerty: w 1910 i 1914 r. Na ich repertuar składały się religijne dzieła wokalnie-instrumentalne oraz dzieła instrumentalne, nawiązujące swoim charakterem do klimatu koncertu. Dokładnego

repertuaru wydarzenia z 1910 r. nie sposób zrekonstruować z powodu występowania jedynie krótkich wzmianek o nadchodzącym koncercie i braku relacji pokoncertowej. Pewne jest to, że odbył się on 21 marca w Teatrze Wielkim. Mieli wziąć w nim udział artyści opery warszawskiej, m.in. Antoni Ostrowski i Wincenty Malawski oraz chór mieszany Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego pod kierownictwem Adama Wyleżyńskiego [9, s. 3; 10, s. 3].

Znany jest natomiast pełny repertuar "Wielkiego koncertu religijnego" z 1914 r. Sądząc po ilości zapisów prasowych, w których podkreślano długie przygotowania do koncertu, było to wydarzenie bardzo ważne dla Lublinian. Ponadto program był bardzo urozmaicony i dotychczas miastu nieznany [16, s. 5]. Najwięcej informacji na jego temat można zaczerpnąć z obszernej relacji pokoncertowej, która ukazała się w "Kurierze" 8 kwietnia 1914 r. Na repertuar koncertu składały się utwory chóralne (pieśń *Po pochowaniu Pana Grzegorza Gerwazego Gorczyckiego*, motet *Chór sprawiedliwych* Stanisława Moniuszki i trzy części *Requiem* Johannes Verhulsta) utwory solowe (*Pod krucyfiksem* Jeana-Baptiste'a Faure'a i *O władco świata* Stanisława Moniuszki) oraz utwory instrumentalne (*Ave Maria* Charlesa Gounoda na tle preludium Jana Sebastiana Bacha, *Aria* J.S. Bacha i *Largo* Jerzego Fryderyka Haendla). Utwory chóralne wykonał chór mieszany Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego pod dyрекcją Bronisława Strzyżkowskiego, który zaśpiewał również utwory solowe [17, s. 3].

Szczególnie ważnym wydarzeniem dla życia kulturalnego Lublina, była mająca miejsce w 1910 r., uroczystość grunwaldzka – nabożeństwo z okazji 500-lecia istnienia Kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej (kościół pobrygidkowski), postawionego na pamiątkę Bitwy pod Grunwaldem. W czasie nabożeństwa Jan Kałwajć wykonał *Wspieraj mię* Belzjana (prawdopodobnie autor wpisu miał na myśli Mathiasa Beltjensa, a nazwisko zostało błędnie zapisane), natomiast chór męski Towarzystwa Muzycznego "Harmonia" pod dyрекcją Wacława Grzybowskiego zaśpiewał *Ave Maris stella* Bernharda Kothe i *Hymn do Boga* Ferdinanda Mohringa. Po nabożeństwie nastąpiły modlitwy za poległych, podczas których odśpiewano hymn chorałowy *Te Deum Laudamus*. Po nim wykonano *Marsz żałobny* Fryderyka Chopina, a Jan Kałwajć zaśpiewał *Panie, gdy serce drży* Stanisława Moniuszki. W zapisach prasowych wielokrotnie podkreślano wyjątkowość tego wydarzenia i zachęcano Lublinian do licznej obecności [11, s. 3].

Kolejnym koncertem muzyki religijnej w omawianym okresie był koncert amatorskiego chóru „Szesnastka”. Zespół pod kierownictwem Gustawa Czernickiego wykonał dwukrotnie (w marcu i maju 1909 r.) mszę Charlesa Gounoda (*Kyrie*, *Sanctus* i *Agnus Dei*). Nie ustalono natomiast, które dokładnie dzieło francuskiego kompozytora mogła usłyszeć lubelska publiczność. Na program koncertu składać się

miały również utwory solowe na śpiew i skrzypce, jednak brak informacji w prasie na temat wykonywanych utworów czy sylwetek wykonawców [7, s. 3; 8, s. 3].

Poza dokładnie opisanymi wydarzeniami kulturalnymi, w "Kurierze Lubelskim" możemy odnaleźć krótkie wzmianki na temat dotychczasowych i przyszłych koncertów. Jednym z takich wydarzeń był Wieczór św. Cecylii, wspomniany w 1908 r. Wzmiankowany koncert został przedstawiony w dość nieprzychylnym świetle, a mianowicie miał należeć do jednych z najbardziej nieudanych występów chóru Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego. Brak jednak informacji na temat wykonanego na nim repertuaru, czy nawet konkretnej daty, kiedy wydarzenie miało się odbyć. Ostro krytykując wydarzenie, autor artykułu wyraził jednakowoż przekonanie, iż pod nowym kierownictwem Wacława Bajkowskiego, chór poczyni znaczne postępy [6, s. 3].

W Lublinie organizowano również wydarzenia kulturalne związane z danym czasem w roku, m.in. bale karnawałowe oraz koncerty kolęd. W kwerendzie znaleziono tylko jeden zapis dotyczący religijnych koncertów bożonarodzeniowych, jednak można przypuszczać, iż odbywały się one co roku. Wspomniana wzmianka dotyczyła koncertów chóru mieszanego Towarzystwa Muzycznego "Harmonia" pod kierownictwem Jana Kałwajcia, które miały się odbyć 25 i 26 grudnia 1912 r. Brak jednakże dokładnego programu występów [15, s. 9].

Poza wyżej wymienionymi wydarzeniami, w prasie można napotkać ogłoszenia dotyczące prób chórów. Przykładem takiego wpisu jest zawiadomienie o próbie chóru mieszanego Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego w lokalu towarzystwa z 1914 r. Zespół miał przygotowywać się do śpiewania w Katedrze i kościele pokapucyńskim. Niestety tak, jak w wyżej wymienionych przypadkach nie ustalono dokładnej informacji na temat wykonywanego repertuaru [18, s. 3].

Pojedyncze utwory muzyki religijnej (pieśni i arie z oratoriów), pojawiały się także na zwykłych koncertach i wieczornicach, jako urozmaicenie repertuaru wydarzenia. Podczas koncertu Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego w 1907 r. pojawił się duet *Crucifixe (Pod krucyfiksem)* Jeana-Baptiste'a Faure'a w wykonaniu solistów opery warszawskiej: tenora Stanisława Sienkiewicza i barytona Edwarda Starno [5, s. 4]. W 1910 r. natomiast Zofia Migurska wykonała arię Marii Magdaleny z oratorium *Maria Magdalena* Julesa Masseneta [13, s. 3], podczas koncertu w sali Resursy Kupieckiej, którego dochód w całości miał być przeznaczony na szpital w Bychawie [12, s. 3; 14, s. 1]. Poza utworami wokalnie-instrumentalnymi wykonywano również muzykę instrumentalną. Podczas Wieczornicy zorganizowanej przez lubelski oddział Towarzystwa Abstynentów "Przyszłość" w 1914 r. można było usłyszeć *Ave Maria* Bacha-Gounoda, które wykonali Jankowska (fortepian), Jankowski (skrzypce) i Papiewski (fisharmonia) [19, s. 3].

Dokonując analizy zapisów prasowych, nie znajdujemy jednego towarzystwa organizującego wyłącznie koncerty religijne. Z pewnością przy parafiach odbywały się lokalne koncerty, natomiast nie zachowały się o nich informacje w prasie. Pod kątem ilości zorganizowanych wydarzeń zdecydowanie najczęściej koncerty urządziło Lubelskie Towarzystwo Muzyczne (m.in. "Wielkie koncerty religijne", wzmianki o próbach chóru mieszanego towarzystwa, przygotowującego się do śpiewania w Katedrze). Poza nim koncerty typowo religijne organizowało również Towarzystwo Muzyczne "Harmonia".

Zestawienie odnotowanych utworów religijnych wykonywanych w Lublinie przedstawia poniższa tabela:

Lp.	Kompozytor	Utwór muzyczny	Liczba wykonań
1.	-	Te Deum Laudamus	1
2.	Bach-Gounod	Ave Maria	2
3.	Belzjan	Wspieraj mię	1
4.	J.-B. Faure	Crucifixe (Pod krucyfiksem)	2 (solo i duet)
5.	G. G. Gorczycki	Po pochowaniu Pana	1
6.	C. Gounod	Msza (Kyrie, Sanctus, Agnus Dei)	2
7.	B. Kothe	Ave Maris stella	1
8.	J. Massenet	aria Marii Magdaleny z oratorium „Maria Magdalena”	1
9.	F. Mohring	Hymn do Boga	1
10.	S. Moniuszko	Chór sprawiedliwych	1
11.	S. Moniuszko	O władco świata	1
12.	S. Moniuszko	Panie, gdy serce drży	1
13.	J. Verhulst	Requiem (3 części)	1

Tab. 1. Zestawienie utworów religijnych wykonanych w Lublinie w latach 1900-1914 (oprac. własne)

Analizując powyższą tabelę z łatwością można zauważyć, że więcej pojawia się utworów kompozytorów obcych, co mogło wynikać z większego zainteresowania muzyką zagraniczną, jak i z działalności cenzury carskiej. Pod kątem liczby kompozytorów najczęściej pojawiają się utwory twórców francuskich (J.-B. Faure, C. Gounod, J. Massenet), co tylko potwierdza ogromne zamiłowanie Lublinian, nie

tylko do świeckiej (opery, operetki), ale także do religijnej muzyki francuskiej. Kolejno na równi przedstawia się twórczość kompozytorów polskich (G.G. Gorczycki, S. Moniuszko) i niemieckich (B. Kothe, F. Mohring). Wśród rodzimych kompozytorów najczęściej usłyszeć można było dzieła Stanisława Moniuszki.

Pod kątem wykonawców najczęściej pojawia się nazwisko Jana Kałwajcia, zarówno w roli śpiewaka, jak i dyrygenta chóru męskiego Towarzystwa Muzycznego "Harmonia". Pozostali artyści pojawiają się w zestawieniu jednorazowo.

Podsumowując powyższe rozważania, mimo burzliwych czasów zaborów, a w szczególności lat 1900-1914, kultura muzyczna w Lublinie była bardzo bogata. Dotyczy to również muzyki religijnej, choć informacje na jej temat w prasie pojawiały się niezwykle rzadko. Do najważniejszych wydarzeń omawianego okresu z pewnością należały "Wielkie koncerty religijne" oraz uroczystość grunwaldzka z 1910 r. Rzadziej wykonywano pojedyncze utwory, a częściej organizowano koncerty poświęcone wyłącznie muzyce religijnej. W większości pojawiała się muzyka religijna kompozytorów francuskich, a wśród kompozytorów polskich królowała twórczość Stanisława Moniuszki.

Bibliografia:

1. Gawarecki H. *O dawnym Lublinie: szkice z przeszłości miasta*. Lublin, 1974.
2. Gerlecka R. *Lata 1864-1905*, w: *Z przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny*. / red. A. Zdunek. Lublin, 1978. s. 223-290.
3. Przybyła Z. *Cenzura w Przywiślańskim Kraju*. "Testy Drugie" 6 (1995).
4. Rzepecki K. *Muzycy Lubelszczyzny dla Niepodległej*. Lublin, 2022.

Prasa:

5. "Kurier", 2 lutego 1907, nr 28.
6. "Kurier", 7 lutego 1908, nr 31.
7. "Kurier", 3 marca 1909, nr 50.
8. "Kurier", 6 maja 1909, nr 102.
9. "Kurier", 26 lutego 1910, nr 47.
10. "Kurier", 20 marca 1910, nr 66.
11. "Kurier", 17 lipca 1910, nr 161.
12. "Kurier", 6 września 1910, nr 204.
13. "Kurier", 7 września 1910, nr 205.
14. "Kurier", 9 września 1910, nr 207.
15. "Kurier", 24 grudnia 1912, nr 295.
16. "Codzienny Kurier Lubelski", 29 marca 1914, nr 73.
17. "Codzienny Kurier Lubelski", 8 kwietnia 1914, nr 81.
18. "Codzienny Kurier Lubelski", 10 kwietnia 1914, nr 83.
19. "Codzienny Kurier Lubelski", 10 czerwca 1914, nr 130.

Netografia:

20. Rosiak R. Dzieje prasy Lubelskiej. *Kalendarz Lubelski*, 1962. URL: <https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/9236/Dzieje%20prasy%20lubelskiej.pdf> (dostęp 20.03.2024 r.).

Засадна Ольга Володимирівна
(м. Київ, Україна)

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-2.02>

УДК 783(477)

**Проповідницька відправа «Служба Божа "Визволення"»
В. Чехівського та П. Гончарова: історичний та жанровий аспекти**

Період зміни суспільного устрою, межі епох, яким часто передують великі потрясіння, війни та катастрофи – це завжди час переоцінки цінностей, болісних втрат та кардинальних змін. Тільки за останнє сторіччя наша держава раз по раз входячи у чергову "зону турбулентності", зазнає великих страждань, знаходить силу знову і знову поставати з пожарищ і попелу не лише у метафоричному, а й у буквальному сенсі.

Зараз, як і сто років тому, проходячи важкий шлях війни, ми проводимо часові паралелі та часто дивуємося найдрібнішим збігам у цьому історичному проміжку. Разом з тим відзначаємо і те, що зацікавлення історією України значно зросло з часу повномасштабного вторгнення 2022 року. Це, очевидно, означає, що, вивчаючи та аналізуючи історію своєї країни, суспільство прагне в подальшому уникнути помилок минулого, та впливати на розвиток власної держави.

Мистецтво в такі "часи змін" вирізняється особливо загостреним відображенням як особистісних, так і суспільних запитів, переосмислюючи та творячи часто суперечливе або й конфліктне щодо усталених стереотипів. Розкриває різноманітні ціннісно-духовні проблеми, що раз по раз постають перед людством. Не було винятком українське суспільно-культурне буття, яке в першій третині ХХ ст. в усіх його аспектах набуло особливого драматизму: напруження нагнітали зміни суспільно-політичного устрою, війни, здобуття і втрата незалежності, реформи в церковному житті тощо.

Реформування Церкви "самовизначенням" втілювалося в українському визвольному русі, котрий привів до утворення Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) та її проголошення в 1921 році на першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі у м. Києві. Протягом дев'яти років було скликано три ВПЦ Собори (1918, 1921 та 1927 років). Необхідно підкреслити, що кожен зі згаданих Соборів відіграв величезну